

Смислові смаки читання

ТАРАС ЛЮТИЙ

27 ЛЮТОГО 2026

Чи не все на світі має свою історію. І ця історія деколи буває не лише захоплива, а й негадана. Упевнитися в цьому я зміг, надивавшись книжку Альберто Мангуеля «Історія читання», у якій найбільшою несподіванкою для мене стало те, що читання може бути водночас і задоволенням, і владою. Задоволенням – від того, як із літер і слів постають образи та світи. Владою ж – тому, що ти здобуваєш якусь таємницю. Володіючи словом, владаєш світом.



Фото: Floriane Kratz

З юдео-християнської традиції ми підхопили тезу, що розуміти всесвіт означає вміти читати літери, збирати їх у нові образні конфігурації, наслідуючи Творця. Читаючи книжку, ми неминуче порівнюємо її зі своїм життям – і світ для нас чи не вперше розкривається через книжки. Проте таємниця полягає не тільки в тому, що читати, а і як читати. Значення має все: як розташований текст, на якому носії, як саме – вголос чи безмовно – його читати тощо. Тобто важлива не тільки взаємодія змісту книжок, а й те, як ми їх схоплюємо, що відчуваємо, як дається нам текст. І це часто залежить від матеріальних рис: приміром, електронним текстам властива доволі швидка навігація, а паперові книжки, так би мовити, дозволяють сприймати зміст «опукліше».

У дитинстві мені ніколи не забороняли читати – навпаки, заохочували. Хоча для декого це самоочевидна втрата часу чи навіть втеча від життя. Звісно, занурюючись у текст, варто остерігатися крайнощів – не так, як Дон Кіхот, який змішував літературний світ із реальним. Та безпорадні перед читанням люди силкуються позбутися книжок: чи не тому маркіза де Сада довго вважали порнографом, а Вільям Блейк мусив самотужки видавати й ілюструвати свої твори.

Повсякчасна загадка: якою силою літери збираються в слова, а згодом перетворюються на образи? І більше: як вплине на нашу здатність сприймати текст, наприклад, звичайна зміна кольору шрифту – не фрагменту, а всього масиву? Допоки не звикнемо, нам не буде «затишно» з непередбачуваним форматом.

Святий Августин був упевнений, що помислений текст відрізняється від вимовленого вголос. Так само й читання годі звести до інертного відбору повідомлень. Це завжди творчий процес, звісно, якщо нас не неволять щось прочитати. Іще очевидніше це проглядає у традиції читання вголос, на зміну якій прийшов звичай мовчазного читання: напевно, свого часу це був незвичний перехід. Або не менш цікавий сучасний досвід читання лекцій: ти промовляєш свої повідомлення, а тебе записують – хто ручкою, а хто в комп'ютер, подумки карбуючи щойно занотоване, перепитуючи чи підглядаючи в сусіда, якому вдалося повністю вхопити слова лектора.

Не менш незвична буде й спроба прочитати уривок із невідомого тексту, адже кожен текст існує в контексті, який треба знати чи просто створити. У «Сповіді» святий Августин описує свій досвід одкровення: занурений у розпач, він звідкись чує дитячий голос, що наспівує: «Візьми й читай», – і, щойно розгорнувши Послання апостола Павла, знаходить слова, які підтримують його віру.

Книжки зазнали тривалої еволюції: від написів на скелях, на корі дерев чи на табличках – до

пергаменту, сувою, паперової сторінки. Те, що виникає в нашій голові після вимовлення слова «книжка», зазвичай стосується паперових видань із обкладинками та пронумерованими сторінками. Хоча так було не завжди, і нинішні томики з популярними романами різьчє відрізняються від давніх глиняних табличок із написами переважно господарського призначення. Різняться і внутрішнє сприйняття тексту, написаного чи надрукованого на клаптику паперу, у зошиті, на берегах книжки, у гаджеті, на бланку тощо. Теперішні електронні тексти почасти виглядають як довжелезні «простирадла», де сторінки розставлені залежно від носія. Це часом обтяжує цитування чи комунікацію, зокрема, щодо важливого місця, до якого апелюють співрозмовники. Та на нашу перцепцію впливає не лише носій, із якого ми зчитуємо, а й те, що робимо під час читання: гойдаємо ногою, крутимо в пальцях якийсь предмет, вторуємо пошепки чи самими губами, хитаємося всім тілом, сидимо чи лежимо, стоїмо в транспорті.

Тактильний зв'язок із текстом, що відбувається за посередництва олівця чи пальця, здається важливим. Ми ніби торкаємося самих смислів, дозволяючи їм проникати в наше тіло і ставати частиною нас самих.

Іноді текст може доволі виразно зазвучати в нашій свідомості – приміром, коли читати діалоги. Внутрішнім голосом ми ніби модулюємо різні тембри, швидкість, інтонацію. Тобто кожен текст відлунує в нас. Ми щоразу приміряємо його до себе – і тоді він стає частиною нас. Фізичний контакт із текстом залучає очі й вуха, відбувається через запахи й доторки, комусь навіть хочеться спробувати на смак. Значення набуває не тільки написане, а й плями, малюнки, нотатки, присвяти, вирвані сторінки.

Аби досягнути повноцінного злиття з текстом, нам хочеться обрати належне місце: зручно сісти, а ще краще – влягтися. Я пам'ятаю, як у юності любив засинати з книжкою. Її «голоси» було чутно дедалі виразніше, коли вони окреслювали момент засинання. Тепер мені до вподоби читати в транспорті, особливо в метро. Якщо забуваю книжку вдома, стає некомфортно. Тоді я уявляю читачів перших табличок. Смидається на те, що їх було б неможливо читати у транспорті. Так само незручно було б читати сувої чи книжки з пергаменту. Дискомфорт стосувався б також рубрикації та пагінації. Можна подумати про текст, у якому «злиплися» слова, «посипалася» пунктуація чи й просто трапляються незнайомі терміни, наголоси яких нам не відомі. Він бентежитиме. Як давали раду люди з читанням, перш

ніж було винайдено розділові знаки? Імовірно, тексти тоді породжували силу-силенну інтерпретацій.

Сьогодні чимало людей скаже, що для них зручніший електронний носій. Він поміщається в одну руку, а другою можна, наприклад, триматися за поручень. Утім, чи зможе електронна книжка цілковито витіснити паперову? Вона не замінить шелесту й доторків до сторінок, запаху клею, яким вони скріплені, скрипучого звуку палітурки, яку дужче розгорнули. Комуś до вподоби читання у ванні. Ти не дуже переймаєшся, що намокне край книжки й піде хвилями папір – а зануривши електронну читалку у воду, враз доведеться з нею попрощатися. Нарешті, уявімо ситуацію, коли у світі, нехай і на тиждень, зникає електрика, а паперових книжок не залишилося. Без них було б неймовірно скрутно.

Подекуди книжки нам потрібні не як масові медіа для колективного користування, а як інтимні співрозмовники. Юний Артур Шопенгауер читав потай у конторі, поки його батько не бачив, що він відволікається від справ. Марсель Пруст на канікулах ховався після сніданку в їдальні й читав, доки родина знову не збиралася на обід. Омар Хайям запевняв, що читати найкраще під деревом, тимчасом Генрі Міллер наполягав, що йому щонайліпше читається в туалеті.

Звісно, завжди знайдуться люди, які заперечуватимуть книжку. І серед них трапляються справжні мудреці. Приміром, Сократ міг би сказати, що книжка – це своєрідна «милиця» для розуму, яка значно спрощує роботу з запам'ятовування чи генерування чогось нового. У школі ми вчили напам'ять вірші – їх нам доводилося просто тримати в голові. Згодом важливі цитати чи влучні місця підкреслювали олівцем на сторінці або пальцем у планшеті, ніби відчували текст на дотик і, рухаючись рядками, ніскілочка не боялися поранитися об нього. Однак Кафка наполягав, що книжки, навпаки, мають жалити й ранити.

Тактильний зв'язок із текстом, що відбувається за посередництва олівця чи пальця, здається важливим. Ми ніби торкаємося самих смислів, дозволяючи їм проникати в наше тіло і ставати частиною нас самих. І зовсім по-іншому працюємо з електронними бібліотеками. У цих нетрях із повними зібраннями творів можна заблукати. Дехто так і не наважується бодай щось почати читати. Цього, либонь, не сталося б, якби ми мали справу з виданням окремого твору автора. Щоправда, електронну книжку не просто знищити, особливо у вік цифрових технологій.

Зрештою, діставшись кінця Манґуелевої «Історії читання», запитаємо ще раз: навіщо ми читаємо? Як вважав той-таки Кафка, для того, щоби ставити запитання. Шукаючи на них відповіді, ми неодмінно наштовхуємося на інші запитання. А те, як саме читаємо, з чого зчитуємо, лиш урізноманітнює їх. Як неможливо прочитати всі книжки світу, так не можна вичерпати всі запитання чи знайти на них відповіді. Саме тому твори Кафки і здаються

якимись незавершеними. Кожному належить самому обрати спосіб прочитання і створити власну версію фіналу.

ТАРАС ЛЮТИЙ

27 ЛЮТОГО 2026

Warning: count(): Parameter must be an array or an object that implements Countable in
/home/kairosbo/verbum.com.ua/www/wp-includes/post-template.php on line **284**